

Työmarkkinaongelmasta yksilölliseksi ratkaisuksi. Tutkimuskohteena vuokratyön muuttuva merkitys

Liisa Lähteenmäki

Johdanto

Vuokratyö on jokapäiväistä arkea Suomessa arviolta 100 000 työntekijälle. Heistä noin puolet on alle 25-vuotiaita. (HPL 2010.) Tämä tarkoittaa, että joka viides nuori (15–24-vuotias) työntekijä tulee työmarkkinoille nimenomaan vuokratyöyritysten kautta. Vuokratyö onkin työmarkkinailmiönä hyvin vahvasti sukupolvi-ilmiö.

Vuokratyö on myös ilmiö, johon liittyy hyvin vahvoja mielikuvia. Henkilötyövuosiksi laskettuna vuokratyötä tekee Suomessa noin 1 prosentti työllisistä, mistä syystä vuokratyötä on kutsuttu marginaaliseksi työmarkkinailmiöksi. Ehkä tässä on selitys siihen, miksi se ei ole herättänyt Suomessa lainkaan niin laajaa tutkimuskiinnostusta kuin esimerkiksi Irossa-Britanniassa, jossa vuokratyöntekijöiden osuus työllisistä, 3,6 prosenttia, on Etelä-Afrikan (6,5) ja Japanin (1,7) ohella maailman korkeimpia (Cielt 2011). Toisaalta selitys suomalaisen tutkimuksen niukkuuteen on varmasti monisyisempi, sillä esimerkiksi Yhdysvalloissa vuokratyöntekijöiden osuus on lähes samaa luokkaa kuin Suomessa, 1,3 prosenttia työllisistä, mutta ilmiötä on tutkittu hyvin laajasti, monipuolisoin aineistoin ja menetelmin.

Suomessa tutkimusmielenkiintoa vuokratyötä kohtaan ovat osoittaneet lähinnä nuoret, joita epävarma työmarkkina-asema koskettaa henkilökohtaisesti. Vuoteen 2011 mennessä vuokratyö on ollut jo yli 60

pro gradu -tutkielman aiheena, mutta väitöskirjoja vuokratyöstä on julkaistu vain kaksi: Tanskasen (2012) *Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta* ja Lähteenmäen (2013) *Keskusteluja vuokratyöstä. Vuokratyön diskursiivinen rakentuminen Suomessa*. Muita akateemisia tutkimuksia on vain kourallinen.

Vuokratyötä on etenkin tutkielmassa tarkasteltu hyvin usein työntekijöiden tai työyhteisöjen kokemusten kautta. Näiden tutkimusten tuloksena vuokratyöstä on hahmotunut kuva ennen kaikkea laadultaan huonona työsuhteena, josta etenkin työntekijät, mutta myös työyhteisöt laajemmin kärsivät. Ainoastaan lääkäreiden työsuhteena vuokratyötä kuvataan pääosin positiivisin maininoin (Palukka & Tiilikka 2007).

Toisaalta etenkin työnantajat ovat omilla selvityksillään pyrkineet osoittamaan päinvastaisia tulkintoja. Esimerkiksi Henkilöstöpalveluyritysten Liitto HPL on useana vuonna toistamassaan vuokratyöntekijätutkimuksessa raportoinut vuokratyön tarjoavan työntekijöille sekä nopeaa työllistymistä että valinnanvaraa työpaikan ja -ajan suhteen. Lisäksi HPL:n selvityksen mukaan vuokratyöntekijöistä jopa 90 prosenttia suosittelisi vuokratyön tekemistä tuttavilleen. (Esim. HPL 2012.) Vuokratyöstä voi siis huoletta sanoa, että se on hyvin ristiriitaisia ajatuksia herättävä työmarkkinailmiö.

Samalla kun suomalaisessa nuukassa tutkimuskeskustelussa on hyvin vahvasti kiinnitytty vuokratyöntekijöiden kokemuksiin ja vuokratyön eriarvoisuutta tuottaviin seuruuksiin, on tutkimatta jäänyt, miten näihin ristiriitaisia kokemuksia tuottaviin työsuhteisiin on Suomessa, pohjoismaisessa korporaattisesti säännellyssä hyvinvointivaltiossa päädytty. Tämä katsaus perustuu väitöskirjaani *”Keskusteluja vuokratyöstä”*, jossa pyrin tähän tutkimukselliseen puutteeseen vastaamaan. Tarkastelen neljän erilaisen tekstiaineiston valossa vuokratyöhön liitettyjä merkityksiä ja selontekoja vuosina 1990–2008. Tutkimalla lainsäätäjien, median ja työnantajien vuokratyöstä luomia merkityksiä pyrin vastaamaan siihen, miten vuokratyöstä on Suomessa rakennettu legitiimi ja hyväksytty tapa työllistää ja työllistyä, huolimatta työsuhdemuotoon liitetystä vahvoista mielikuvista, joiden mukaan vuokratyö on työntekijöiden riistoa.

Vuokratyön säätelyn lyhyt historia Suomessa

Vuokratyöllä tarkoitetaan ”kolmikantais-ta työsuhdetta”, jossa vuokraava yritys asettaa työntekijänsä asiakasyrityksen (käyttäjäyritys) käyttöön vastiketta vastaan. Vuokratyösuhteessa itse työtä valvova, sen organisoinnista ja suorittamisesta vastaava ja työtä johtava taho (asiakasyritys) ei ole työsuhteen osapuoli, vaan sillä on liikesuhde, asiakassopimus, ainoastaan vuokratyövoimaa välittävän työnantajan kanssa. (Sädevirta 2002; Viitala & Mäkipelkola 2005.)

Sekä käsitteenä että historiallisena toimintana työvoiman vuokraus vertautuu yksityiseen, ansiotarkoituksessa tehtävään työlläilykseen. Suomalaisen työvoiman vuokrauksen juuret voidaankin jäljittää aina 1700-luvun ”pestumarkkinoille” sekä 1800- ja 1900-lukujen taitteen yksityiseen työlläilykseen. Ennen vuoden 1917 työlläilytystä säätelevää lakia ja asetusta vain Helsingissä,

Turussa, Tampereella ja Viipurissa toimivat vakituaisesti kunnalliset työlläilytoimistot. Työllä- ja paikanvälitys oli niin työnantaja-, työntekijä- kuin esimerkiksi raittiusseurojenkin harrastamaa liiketoimintaa, johon raportoitiin liittyvän lieveilmiöinä kiskonta, keinottelu ja suoranainen huijaus. (Kuusi 1919; Saarinen & Koskinen 1995.)

Työvoiman vuokrausta muistuttavaa toimintaa harjoitettiin 1920- ja 30-luvuilla esimerkiksi maataloudessa. Tuolloin yksittäiset maatalojen isännät vuokrasivat tarvittaessa sekä työkoneitaan, hevosiaan että renkejään, tai muuta työvoimaansa, naapureille ja muille kylän maataloille. (Arola 1990.)

Vuonna 1933 Kansainvälinen työlläilyjärjestö ILO esitteli ensimmäisen yksityisiä, maksullisia työlläilyttäjiä koskevan yleissopimuksen (The Convention Concerning Fee-Charging Employment Agencies, Nro. 34), jossa ensinnäkin määriteltiin voittoa tavoittelevat, maksulliset työlläilyttäjä, ja toisaalta rakennettiin puitteet myöhemmille, kansallisille lainsäädännöille ja säätelymekanismeille. Suomi kannatti yksityisten, maksullisten ja voittoa tavoittelevien työlläilytoimistojen lakkauttamista ja ratifioi yleissopimuksen vuonna 1935. (ILOLEX Yleissopimus 34, artikla 3.) Toisen maailmansodan jälkeen sekä poliittinen ilmapiiri että työelämän todellisuus olivat kuitenkin muuttuneet. Myös ILO arvioi uudelleen yksityisen työlläilytyksen asemaa ja toimintaa todeten uuden yleissopimuksen olevan tarpeen. Uusi sopimus (nro 96), joka esiteltiin vuonna 1949, antoi jäsenmaille vaihtoehdon maksullisen työlläilytyksen täyskiellolle. Jäsenmaat saattoivat nyt sallia maksullisen ja voittoa tavoittelevan työlläilytyksen säädeltynä ja valvottuna. (ILOLEX Yleissopimus 96, Osa III, artikla 10.) Yhteensä 42 jäsenmaata ratifioi sopimuksen nro 96, Suomi mukaan lukien vuonna 1951.

Varsinaisena liiketoimintana vuokratyön välitystä alettiin Suomessa harjoittaa 1960-luvulla, jolloin erityisesti metalliteollisuudessa koettiin työvoimapulaa. Toisaalta julkisen työlläilytyksen epäonnistuminen

tehokkaassa paikanvälityksessä johti yksityisten yritysten kasvuun (Tuominen 1987). Työvoiman välittäjät houkuttelivat erityisesti metalli- ja rakennusalan työntekijöitä hyvillä palkkatarjouksilla ja verottomilla päivärahoilla. Myöhemmin paljastui, että vuokratyöyritykset jättivät eläke- ja sosiaalimaksut, usein myös verot, maksamatta. (Komiteanmietintö 1980; Arola 1990; Kajaani 1990.)

Yksinomaan työvoiman vuokraukseen keskittyneiden yritysten lisääntymisen myötä 1960-luvulla ongelmaksi muodostui etenkin työvoiman vuokrauksen ja yksityisen työnvälityksen erottaminen toisistaan. Työvoiman vuokrausta ei määritelty Suomen työlainsäädännössä lainkaan, yhteistoimintalakeja lukuun ottamatta. Suomen Työnantajain Keskusliitto STK ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK solmivatkin vuonna 1969 ulkopuolista työvoimaa koskevan sopimuksen. Sen mukaan ulkopuolinen työvoima määrittyi vuokratyöksi silloin, kun työvoimansa lainaavien yritysten työntekijät tekivät työtä toiselle työnantajalle tämän johdon ja valvonnan alaisina, käyttäen tämän koneita, työkaluja ja raaka-aineita. Vuokratyövoimaa tuli sopimuksen mukaan käyttää vain ruuhka- huippujen tasaamiseen sekä muutoin ajallisesti ja laadullisesti rajoitettuihin tehtäviin. (Komiteanmietintö 1980.)

Työvoiman vuokraus lisääntyi 1970-luvulla Suomessa entisestään ja käsitys tästä työsuhdemuodosta nimenomaan työ-, sosiaali- ja vero-oikeuden säännösten kiertämisenä vahvistui (Kajaani 1990). Myös toimihenkilöammatteihin ja terveydenhuoltoalalle alettiin jo tuolloin välittää enenevässä määrin vuokratyöntekijöitä (Työvoimaministeriö 1987). Alan laajentuessa myös haitat tulivat entistä enemmän julki.

Vuonna 1985, jolloin Suomessa arvioitiin olevan noin 10 000 vuokratyöntekijää, työvoiman vuokraus säädettiin luvanvaraiseksi (laki työnvälityslain muuttamisesta 652/85; asetus työvoiman vuokrauksesta 1985/908). Uusi laki pyrki estämään palkka- ja työsuhdemääräysten kiertämisen edellyttämäl-

lä työvoimaa vuokraavilta yrityksiltä ja vastaavilta toimijoilta selvityksiä vakavaraisuudesta, rehellisyydestä ja luotettavuudesta sekä vuosittaista kertomusta yrityksen toiminnasta. Lakiin liitettiin myös ehto tilapäisestä ja lyhytaikaisesta työvoiman tarpeesta. (Solehmainen 1996.)

Vuonna 1994, vuosikymmenen alun laman jälkimainingeissa ja suurtyöttömyyden ollessa jo tosiasia, uusi työvoimapalvelulaki astui voimaan. Asetus työvoimanvuokrauksesta kumottiin ja luvanvaraisuus korvattiin ilmoitusmenettelyllä. ILO:n yleissopimuksen Suomi irtisanoi jo vuonna 1992. Vapaa kilpailu, byrokratian karsiminen ja säätelytön vapaat työmarkkinat muodostuivat vuokratyön ”vapauttamisen” merkittäviksi perusteiksi. Työehtojen ja työsuhteeseen liittyvien veloitteiden valvonnan ei katsottu tarvitsevan lainsäätäjän toimenpiteitä, ainoastaan työmarkkinaosapuolten yhteistyötä.

Vuokratyön vapauttaminen säätelystä tulkittiin 1990-luvulla työnantajapiireissä valalla olleen tilanteen tunnustamisena ja selkiyttämisenä, toisaalta ammattiyhdistysliikkeen piirissä ”laillisen riiston” legitimoimisenä. Erityisesti Hotelli- ja ravintola-alan liitto HRHL ry. nosti julkisuuteen ja aina eduskunnan valiokuntakuulemisiin asti kysymyksen vuokratyöntekijöiden muita työntekijöitä huonommista työehdoista ja työsopimuslain vesittymisestä vuokratyöyritysten jättäessä noudattamatta työehtosopimuksia. Ammattiyhdistysliikkeen mukaan vuokratyössä myös hyödynnettiin väärin normaalin, jatkuvan työsuhteen ideaalille pohjautuvaa työlainsäädäntöä. (Rannikko-Pasanen 1997.)

Hotelli- ja ravintola-alan ammattiliiton keräämä todistusaineisto kymmenien työntekijöiden tilittämättä jääneistä eläkekeräytymistä, nollaantuneista palvelusvuosilisistä sekä maksamatta jääneistä loma-, ylityö- ja sairauslomakorvauksista johtivat lopulta vuonna 1997 lainsäädännöllisiin muutoksiin. Samalla myös hyvin lyhyet, alle kuukauden työsuhteet tulivat lakisääteisten etujen piiriin. Uusi laki tulkitsi jatkuvasti ketjute-

tut, lyhyet työsuhteet muodollisesti yhdeksi työsuhteeksi, mikä takasi työntekijälle muun muassa eläkkeen kertymisen. Kuitenkin vasta vuoden 2001 uusi työsopimuslaki takasi vuokratyöntekijälle periaatteellisesti samat työehdot kuin käyttäjäyrityksen vakituiselle työntekijälle. Ennen lakiuudistusta vuokratyöyritykset väittivät edustavansa omaa toimialaansa, jolloin esimerkiksi ravintoloissa oli mahdollista soveltaa samassa työssä työskenteleviin työntekijöihin työsuhdemuodosta riippuen eri työ- ja palkkaehtoja. (Rannikko 2007; Levonen 2007.)

Vuokratyöntekijöiden irtisanomisturvaan työnlaissäädännön muutoksella ei saatu parannuksia, sillä edelleenkin vuokratyöntekijästä pääsee eroon yksipuolisella ilmoituksella ilman irtisanomisaikaa ja -korvausta. Työtilanteen paraneminen ja ammattitaitoisen työvoiman pula 2000-luvun alussa kuitenkin hillitsivät vuokratyöyritysten halua päättää työsuhteita mielivaltaisesti. Vuokratyöyritykset ovat myös määrätietoisesti pyrkineet parantamaan alan mainetta perustamalla vuonna 2010 alaa valvovan kolmi-kantaisen auktorisointielimen sekä luomalle alalle eettisen toimintaohjeiston, joita kaikki alan työnantajajärjestöön kuuluvat yritykset sitoutuvat noudattamaan. Määräaikaista työsuhdetta säätelevä lainsäädäntö ei kuitenkaan ole rajoittanut vuokratyösuhteiden solmimista, joten määräaikaista vuokratyösuhdetta on voitu tehdä vapaasti peräkkäin ilman rajoituksia. Vasta vuonna 2012 Korkein oikeus linjasi ensimmäistä kertaa, että vuokratyö itsessään ei ole pätevä syy määräaikaiseen työsuhteeseen. (Rannikko 2007; Palanko-Laaka 2005; Tuliara 2009; KKO 2012:10.)

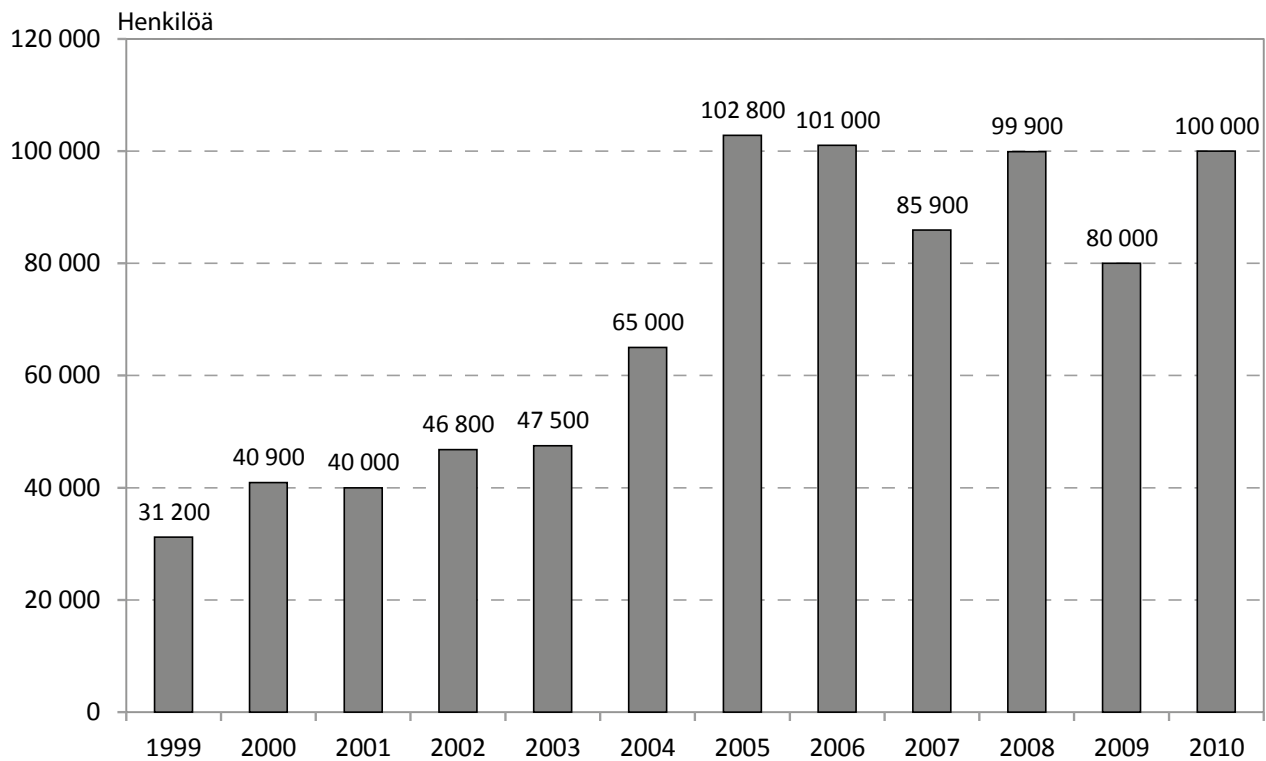
Työministeriö on Suomessa tilastoinut vuokratyötä tekevien henkilöiden määrää vuodesta 1999 alkaen. Vuokratyön määrä on kasvanut Suomessakin tasaisesti koko 2000-luvun, saavuttaen tähänastisen lakipisteen vuonna 2005, jolloin vuokratyöntekijöitä oli Työministeriön tilastojen mukaan noin 103 000. Nämä luvut tarkoittavat jokaista vuokratyötä välittävien yritysten kautta

työskentelevää henkilöä, joka on rekisteröity työntekijäksi tiettyinä hetkenä vuodesta. (Kostamo 2008.)

Henkilötyövuosiksi (kokoaikaisiksi, ympärivuotisiksi työntekijöiksi) muutettuna vuokratyössä työskenteli Suomessa vuonna 2010 noin 29 000 henkilöä (SVT 2010). Kuvio 1 havainnollistaa vuokratyötä tekevien työntekijöiden määrän muutoksia Suomessa 2000-luvulla. Kuviossa työntekijämäärät on ilmoitettu Työministeriön keräämien tietojen pohjalta todellisina työntekijöinä, ei henkilötyövuosiksi muutettuina. Vuosien 2009 ja 2010 osalta luvut on kuitenkin arvioitu Henkilöstöpalveluyritysten Liiton julkaisemien tietojen avulla. Vuonna 2007 huomattavissa oleva työntekijämäärän putoaminen johtuu tiedonkeruussa olleista ongelmista (Kostamo 2008). Vuonna 2010 vuokratyöntekijöiden määrä lisääntyi jälleen (SVT 2010).

Tutkimuksen viitekehys, aineistot ja menetelmät

Tutkimukseni kiinnittyy työelämän tutkimuksen traditioon, jossa pohditaan työprosessin hallintaa ja suostumuksen tuottamista palkkatyösuhteessa. Teoreettisena viitekehyksenä käytän Michel Foucault'n (esim. 1983) sekä Peter Millerin (1987) ja Nikolas Rosen (1999) ajatuksia hallinnasta. Hyvin tiivistetyksi esitettyä hallinnalla tarkoitetaan ainakin jossain määrin harkittua ja rationaalista yritystä muokata ja ohjata yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymistä kohti tiettyjen normien mukaista päämäärää. Päämääräänsä hallinta pyrkii vaikuttamalla yksilöiden identiteettiin, pyrkimyksiin, toiveisiin ja uskomuksiin. (Myös Dean 1995; 1999.) Hallinta kietoo sisäänsä erilaisia käytäntöjä ja tapoja, joilla subjekteja, suhteita, käsityksiä ja luokitteluja tuotetaan. Hallinta ilmaisee myös itseohjautuvuutta, itse itsensä tietoista ohjaamista, itse itsensä korjaamista ja muotoilua kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tavalla, niin työssä, koulussa kuin vapaa-ajalla. (Foucault

Kuvio 1. Vuokratyöntekijämäärät Suomessa vuosina 1999–2010. Lähteet: Kostamo 2008; HPL 2011.

1994.) Samalla hallinta merkitsee myös mahdolliseksi mielletyn toiminnan eli vapauden rajaamista (Foucault 1983; myös Knights & Willmott 1989).

Miller ja Rose (2010) korostavat kirjoituksissaan, että hallintamentaliteetti sisältää sekä mentaliteetin, eetoksen, että asioihin puuttumisen välineet. Hallintamentaliteetti on diskursiivinen ajatusrakennelma, käsitteistö tai tulkinta-avaruus, jolla hallintaa määritellään. Asioihin puuttuminen taas sisältää ne tekniikat ja teknologiat, joiden avulla hallintaa suoritetaan. Miller ja Rose puhuvatkin tekniikoiden yhteydessä erityisesti merkin-tä-, laskenta- ja kalkylointitekniikoista, tai testaus- ja arviointimenetelmistä sekä taulukoinnista, mutta itse näen tekniikat, asioihin puuttumisen välineet, hyvin pitkälle diskursiivisina ja retorisisina keinoina vaikuttaa siihen, mitä yhteiskunnassa pidetään totena, hyvänä, tarpeellisena ja järkevänä.

Tutkimukseni aineistot edustavat neljää eri hallinnan tasoa ilmentävää tekstiä: eduskunnan lainsäädäntökeskustelut, Helsingin

Sanomien uutisointi, vuokratyöyritysten internet-sivut ja yritysten edustajien haastattelut. Hallinnan rakentumisen näkökulmasta näen, että tällä moniulotteisella aineistolla julkinen diskurssi ja merkityssystemi ikään kuin viipaloituvat neljään puhuja-yleisösuhteeseen ja samalla neljään eri asemaan ja argumentointiposition. Sanomalehtien kuvan ja viestin voi nähdä kuka tahansa. Internet-sivut näkevät ne, jotka työpaikkaa tai näiden yritysten palveluksia hakevat, tai sellaiset henkilöt, jotka ovat mahdollisesti kiinnostuneita vuokratyöstä. Työnantajien käsityksiä, merkityksenantoja ja perusteluja (haastattelut) pääsevät kuulemaan vain jo jollakin tavalla alan kanssa tekemisissä olevat. Näin muodostuu vuokratyön julkinen diskurssi, jossa eri toimijat vahvistavat, kyseenalaistavat, muokkaavat ja ohjaavat toinen toisiaan, toisin sanoen muodostavat sitä kilpailevien diskurssien ja merkitysten avaruutta, jota tutkimuksessani jäljitetään. Eduskunnassa käydyt lainsäädäntökeskustelut puolestaan integroivat tutkimukseen yhden julkista diskurs-

sia muokkaavan tason lisää, jolloin voi puhua myös yhteiskunnan eri toimijakerrokset läpäisevästä merkitysanalyysistä. Eduskunta edustaa myös mielestäni eliitin tasoa, kun taas sanomalehtiaineisto, internet-sivujen markkinointi ja työnantajahaastattelut puolestaan välitetysti (HS) tai suoraan (internet-sivut ja haastattelut) muiden toimijoiden, muun muassa työntekijän ja työnantajan toiminnan tasoa.

Puheen, puheavaruuksien, muotoiltujen käsitteiden, kantojen ja eri näkemysten puolustaminen ja kritisointi johtivat pohtimaan puolestaan sitä, miten meidän on ensinnäkin mahdollista puhua vuokratyöstä, millaisilla käsitteillä, tavoilla ja argumenteilla, kuka puhujista käyttää mitäkin diskurssia, keitä puhujat ovat ja minkälaiseen suuntaan heidän puheensa ja argumentointinsa vuokratyön ilmiötä ja toisaalta vuokratyössä työskenteleviä yksilöitä hallinnoivat. Analyysimenetelmänä käytänkin kriittistä diskurssianalyysia. Ajallisesti ajateltuna analyysi etenee 1990-luvun alun uutisoinnista ja eduskuntadokumenteista vuoden 2008 keskusteluihin tuoden tutkimukseen tarinallisesti kehittyvän aikajänteen, jolla kuvaan vuokratyö-ilmion rakentumista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Vuokratyö työttömyyden ratkaisuna ja vastauksena yksilöllisiin tarpeisiin

Aineistooni tukeutuen väitän, että vuokratyöhön liitettyjä merkityksiä alettiin muuttaa Suomessa 2000-luvulle tultaessa. Suurin muutos tapahtui siinä, että vuokratyö alettiin käsitteellistää riiston sijaan legitimiiksi ja hyväksi tavaksi työllistää. Muutos tapahtui ensinnäkin eduskunnassa, jonka keskusteluissa vuokratyö alettiin nähdä hallituksen, mutta myös opposition puheenvuoroissa ennen kaikkea ratkaisuksi työttömyyteen. Toisaalta se kuitenkin käsitteellistettiin samoissa keskusteluissa vain marginaalisten työntekijäryhmien (naiset ja opiskelijat) osaksi, jol-

loin se ei uhannut miesvaltaisia työpaikkoja. Ratkaisuna työttömyyteen vuokratyö luonnollistettiin osaksi yleisempää (naisten) työmarkkinakehitystä, jolle ”kukaan ei voi mitään”. Tätä viestiä tuki osaltaan Helsingin Sanomien vuokratyöstä luoma merkitysavaruus, jossa vuokratyöstä rakennettu riisto-käsitteellistys muuttui etenkin 2000-luvun myötä puheeksi työntekijöiden omista valinnoista ja elämäntilanteeseen sopivasta työllistymisestä. Yksilön valinnasta ja elämäntilanteesta muodostui lopulta myös työnantajien vuokratyöhön liittämä vahva merkitys- ja tulkinta-avaruus.

Vuokratyö ei rakennu 1990-luvun alussa lainsäädäntökeskusteluissa ongelmaksi. Ongelma on työsuohdesäätely, joka on johtanut turhaan byrokratiaan ja resurssien tuhlaamiseen sekä estänyt vapaan kilpailun työnvälitystoiminnassa. Työmarkkinoiden säätely käsitteellistetään lakimuutosperusteluissa vanhanaikaiseksi, toimimattomaksi ja jäykkyydeksi, jolloin vuokratyön säätely näyttäytyy niin ikään negatiivisena asiana. Vuokratyön säätelyn purku perustellaan näin hallituksen teksteissä ”luonnollisesti” olemassa olevan ongelmallisen todellisuuden vastakohtaksi. Kilpailun avoimuus, työvoimaviranomaisten toiminnan tehostaminen ja hallinnolliset säästöt rakentavat merkitysavaruuden, jossa uudenaikaisuus, joustavuus ja vapaa kilpailu muodostavat hallituksen position. Hallinnon tehostaminen ja viranomaisten toiminnan järkipäristäminen näyttäytyvät myös moraalisisina ja kannatettavina perusteluina, joita on vaikea kyseenalaistaa.

Muutaman vuoden voimassaolon jälkeen vuokratyöyrittäjien toiminnan vapauttanut lainsäädäntö todettiin työntekijöiden kannalta erittäin ongelmalliseksi. Nyt vuokratyötä välittävät yritykset kuvataan eduskuntakeskusteluissa velvollisuuksiaan vältteleviksi ja niiden todetaan pyrkivän tarkoituksellisesti siihen, että työntekijöille kuuluvia sosiaali-tuuksia ei tarvitsisi maksaa. Vuokratyö nimitään jopa orjatyöksi. Perusteluihin nostetaan erityisesti vasemmistopuolueiden puhees-

sa vahva moraalinen diskurssi, joka nimeää vuokratyön epäterveeksi, ammattietiikan rapauttajaksi, erityisesti nuoria työntekijöitä harhauttavaksi ja naisten työehtoja polkevaksi. Työnantajat kuvataan mielivaltaisiksi.

Vaikka vasemmistopuolueiden (SDP ja Vasemmistoliitto) edustajat jaksavat kaikissa lainmuutoskeskusteluissa tuoda esiin vuokratyön heikkommat työehdot, hekin lopulta alistavat lakimuutosehdotuksensa työllisyyden ensisijaisuudelle. Perusteluksi vuokratyöntekijöiden kokeman eriarvoisuuden korjaamiseen eivät lopulta riitä työntekijän moraalinen oikeus tasa-arvoisuuteen tai oikeudenmukaisuuteen, vaan ”kannustus päätöksyysuhteisiin”, ”työtilaisuuksien varmistaminen”, ”kansakunnan kilpailukyvyyn parantaminen”, ”joukkotyöttömyyden nitistäminen” ja ”kilpailun reiluus” liitetään etenkin SDP:n puheenvuoroissa koko kansakunnan etua edustaviksi perusteiksi vuokratyöyritysten toiminnan jatkumiselle. Vuoden 2001 työlainsäädännön muutoksen yhteydessä vuokratyö määritellään eduskuntakeskusteluissa neutraalisti ”uusimuotoiseksi työsuhteeksi”, joka vastaa työntekijöiden erilaisista elämäntilanteista kumpuaviin ”yksilöllisiin työsuhdetarpeisiin”.

Helsingin Sanomien vuokratyöhön liittyvän uutisoinnin vuosilta 1990–2005 voi puolestaan tiivistää yhdellä sanalla ongelmakeskeiseksi. Työntekijöiden riiston ja työehtojen polkemisen jälkeen Helsingin Sanomat kuvaa vuokratyön ongelmaksi julkisen ja yksityisen työnvälityksen välisen riidan, joka ratkettuaan jää puolestaan ulkomaisen vuokratyövoiman ja harmaan talouden ongelmien ohittamaksi. Ongelmadiskurssi jakautuu useaan puhetapaan, joista yleisimpinä esiintyvät ”vuokratyö vaarantaa työntekijöiden oikeusturvan” -puhe sekä ”vuokratyön avulla kierretään lainsäädäntöä” -puhe. Ongelmadiskurssin ohella toinen vahva diskurssi on lisääntymisdiskurssi. Nämä kaksi kietoutuvat yhteen siinä mielessä, että vuokratyön lisääntyminenkin käsitteellistetään Helsingin Sanomissa hyvin pitkään vain on-

gelmana. Tultaessa 2000-luvulle vuokratyön lisääntymistä aletaan kuitenkin jo käsitteellistää myös ilman negatiivisia määreitä. Ulkomaisen vuokratyövoiman lisääntyminen rakentuu 2000-luvulla kuitenkin jälleen yksinomaan ongelmaksi.

Vuokratyön diskursiivinen kaari Helsingin Sanomissa vuosina 1990–2005 on ongelmakeskeisyydestä huolimatta negatiivisesta positiiviseen taittuva. Kun 1990-luvun alkupuolella vuokratyöstä ei löydy mitään positiivista, alkaa sanomalehti 1990-luvun loppupuolella ja etenkin 2000-luvulla rakentaa vuokratyötä myös ratkaisuna työttömyyteen. Vuokratyönantajat kuvataan nyt puolestaan inhimillisinä, menestyvinä ja taitavina yrittäjinä. Ongelmadiskurssin kielikuvat laimenevat ja ongelmat, kuten yksityisen ja julkisen työnvälityksen välinen problematiikka, kuvataan huomattavasti neutraalimmin sanankääntein, lähinnä toteavasti. Etenkin työnantajahahmojen esittely ja vuokratyön linkittäminen työttömyyden hoitoon avaa nyt uuden ”vuokratyö on ratkaisu” -diskurssin, jossa työnantajien toimintaa lähes ihailaan, tai ainakin kehutaan. Näissä jutuissa Helsingin Sanomat rakentaa vuokratyötä vahvasti taloudellisena menestyksenä.

Internet-sivustojen analyysi tuottaa vuokratyön diskursiiviseen avaruuteen aivan erilaisen näkökulman kuin eduskunta- ja sanomalehtiaineistot. Ensinnäkin ”puhujana” internet-aineistossa on koko ajan työnantaja. Näin ollen internet-aineistossa ei muodostu niinkään kilpailevia diskursseja, vaan ennemminkin puheet ja niistä muodostuvat diskurssit toistuvat jopa yllättävän samankaltaisina lähes kaikilla tutkituilla sivustoilla. Näin muodoin on perusteltua todeta, että vuokratyötä välittävien yritysten lähinnä työntekijöille suunnatuilla internet-sivustoilla rakentuu hegemonia, jossa sisältönä ovat pääasiassa kaksi diskurssia: Vuokratyön merkitystä työntekijälle kuvaava ”vuokratyö johtaa vakinaiseen työsuhteeseen” -diskurssi ja itse työntekijää kuvaava ”hyvä tyyppi ja oikea asenne” -diskurssi.

Vuokratyöyritysten edustajien puheet voi puolestaan tiivistää kolmeen toistuvaan diskurssiin: vapaa valinta, sitoutuminen ja vakinaistuminen sekä työsuhteen ehtojen hämärtäminen. Näen, että nämä kolme diskursia sekä internet-aineistosta esiinnoitettuja diskurssit tukevat toisiaan muodostaessaan vuokratyöstä merkitysvaruuden, jossa työsuhde ja työntekijäyys määritellään aivan uudella tavalla. Nämä diskurssit edustavat hallintaa, jossa työsuhteen eri osapuolten roolit, vastuut ja velvollisuudet sekä hyödyt ja kustannukset määritellään uudelleen. Osaa työnhakijoista tämä todellisuus puhuttelee ja he sopivat tai sopeutuvat vuokratyön edellyttämään ”ideologiseen suostumukseen”. Rajaamisella, kategorisoimisella ja vaihtoehdottomuudella rakennetaan kuva työelämästä, jossa työntekijä on oman yksilöllisen, itse valitun työelämäpolkunsaa hallitsija, jota vuokratyöyritykset vain ”auttavat” ja valmentavat menestykseen. Vuokratyöyritysten edustajien rakentama käsitys vuokratyöstä työntekijän valinnan vapautena ja mahdollisuutena onkin vahva ideologinen ja hallinnallinen sekä työmarkkinoita että työntekijän identiteettiä rakentava merkityksenanto.

Keskustelu

Pätkä- ja vuokratyöhön liittyvien ristiriitaisten kokemusten ja yksilöihin liittyvien erojen pitäisi olla mielestäni vasta tutkimuksen ja analyysin alku, ei lopputulos eikä vastaus. Tästä syystä haluan painottaa, että vuokratyö on ennen kaikkea yhteiskunnallisen merkityskamppailun tuote, jonka rakentamisessa käyttövoimana ovat toimineet hallinnalliset ja kurinalaistavat, työntekijöiden vastuullistamiseen pyrkivät, vaihtoehdottomat käsitteellistykset työsuhteesta, työllisyydestä, yksilön valinnasta ja koko yhteiskunnan edusta. Nämä hallinnan tekniikat ja eetokset kutsuvat ja rakentavat tietynlaisia identiteettejä, mutta toisia ne kieltävät ja vaijentavat.

Toimiessaan etenkin nuorten työmarkkina-aloittelijoiden osalta työelämän portinvarijana, vuokratyöyritykset ovat merkittävä käsitteiden, merkitysten ja kulttuurin rakentaja, mille ei tällä hetkellä tunnu löytyvän vakavasti otettavaa haastajaa. Esimerkiksi ammattiyhdistysliike ei ole pystynyt luomaan eikä kasvattamaan työnantajien ja median merkityksenantoja haastavia käsityksiä, vaan se on tyytynyt vasemmistopuolueiden kanssa samaan rooliin eli toistelemaan kansallisen kilpailukyvyn, joustavuuden ja työntekijän valinnan käsitteitä. Kollektiivinen työntekijöiden yhteisten etujen ajaminen ei enää puhuttele laajoja joukkoja, vaan heijastuu takaisin vanhanaikaisena, toimimattomana, totalitaarisena tai jopa yksilöllisen tahdon vastaisena. Esimerkiksi työnantajapuheessa kollektiiviset työsuhteen ehdot ja irtisanomissuojat on menestyksellisesti rakennettu nimenomaan kilpailua ja tuottavuutta kahlitsevaksi säätelyksi, joka kaipaa purkamista ja vapauttamista. Ammattiyhdistysliike ei ole saanut rakennettua tälle diskurssille vakavasti otettavaan vaihtoehtoa. Kollektiivista edunvalvontaa sekä hyväksi ja oikeaksi tulkitun työmarkkinatodellisuuden hallintaa harjoittavatkin nyt työnantajat, eivät työntekijät.

Vuokratyö on uuden työelämäkulttuurin ohella myös erityisesti työntekijöiden uudenlaista hallintaa, jossa työelämän rakenteellinen muutos on muokattu vaatimukseksi työntekijöiden muuttumisesta. Työelämän hallintapuheella luodaan jatkuvasti kansalaisten elämään syvästi vaikuttavia tulkintoja ja käsityksiä toimijuudesta. Nämä merkitykset, tulkinnat, käsitteet ja käsitykset vaikuttavat etenkin nuorten, vuokratyön kautta ensimmäistä kertaa työmarkkinoille tulevien työntekijöiden käsityksiin siitä, mitä työelämässä arvostetaan. Muutos kohti epätyypillisiä työsuhteita ei siis tarkoita vain yksilön tämänhetkisen työsuhteen keston tai työehtojen muuttumista, vaan etenkin pyrkimystä aikaansaada muutos tavassa ymmärtää työmarkkinat, työsuhde ja yksilön rooli sekä näiden väliset suhteet ja velvoitteet.

Kirjallisuus

- Arola, M. (1990) Työvoiman vuokrauksesta. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. B, Yksityisoikeuden sarja. Turku.
- Ciett (2011) The agency work industry around the world. 2011 Edition. International Confederation of Private Employment Agencies. [online] <URL:http://www.ciett.org/fileadmin/templates/eurociett/docs/stats/Ciett_Economic_Report_2011.pdf>. Luettu 25.5.2011.
- Dean, M. (1995) Governing the unemployed self in an active society. *Economy and Society* 24 (4), 559-583.
- Dean, M. (1999) Governmentality. Power and Rule in Modern Society. London: Sage Publications. New Delhi: Thousand Oaks.
- Foucault, M. (1983) The Subject and Power. Teoksessa H. L. Dreyfus & P. Rabinow (toim.) Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Chicago: The University of Chicago Press, 208-226.
- Foucault, M. (1994) Dits et écrits. IV. Paris: Gallimard.
- HPL (2010) Vuokratyöntekijätutkimus 2010. Henkilöstöpalveluyritysten Liitto.
- HPL (2011) Toimialatietoa. [online] <URL:http://www.hpl.fi/henkilostopalveluyritysten_liitto/liitetiedostot/Toimialakalvot_2011_kesaekuu_netdiversio.pdf>. Luettu 22.10.2012.
- HPL (2012) Vuokratyöntekijätutkimus 2012. Henkilöstöpalveluyritysten Liitto.
- ILOLEX: Database for International Labour Standards. Conventions. [online] <URL:<http://www.ilo.org/ilolex/english/>>. Luettu 12.3.2010.
- Kajaani, S. (1990) Työvoiman vuokraus. Yritystoiminnan tutkimuskeskuksen julkaisusarja. Turun kauppakorkeakoulu. Turku.
- Knights, D. & Willmott, H. (1989) Power and subjectivity at work: From degradation to subjugation in social relations. *Sociology* 23 (4), 535-558.
- Komiteanmietintö (1980) Työvoiman vuokrausta selvittäneen toimikunnan mietintö 1980:17. Helsinki.
- Kostamo, L. (2008) Työvoiman vuokraus ja yksityinen työnvälitys Suomessa vuonna 2008. Työ- ja elinkeinoministeriö. Strategia- ja ennakointiyksikkö. [online] <URL:http://www.tem.fi/files/24240/Tyovoiman_vuokraus_ja_yksityinen_tyonvalitys_Suomessa_vuonna_2008.pdf>. Luettu 12.5.2010.
- Kuusi, E. (1919) Työnvälityksen opas. Sosialisia Käsikirjoja. Suomen sosialihallituksen julkaisemia. Helsinki: Valtioneuvoston Kirjapaino.
- Lähteenmäki, L. (2013) Keskusteluja vuokratyöstä. Vuokratyön diskursiivinen rakentuminen Suomessa. *Annales Universitatis Turkuensis*. Sarja C, 356. Turun yliopisto. Turku.
- Miller, P. (1987) *Domination and Power*. London: Routledge.
- Miller, P. & Rose, N. (2010) Miten meitä hallitaan. Tampere: Vastapaino.
- Palanko-Laaka, K. (2005) Määräaikaisen työn yleisyys, käytön lainmukaisuus ja lainsäädännön kehittämistarpeet. Helsinki: Työministeriö.
- Palukka, H. & Tiilikka, T. (2007) Vuokratyöntekijänä hyvinvointipalvelurakenteen murroksessa. Hankkeen loppuraportti. Tampereen yliopisto. [online] <URL:<http://www.tsr.fi/files/TietokantaTutkittu/2005/105289Loppuraportti.pdf>>. Luettu 22.3.2009.
- Rannikko-Pasanen, O. (1997) Epätyypillisten työsuhteiden karikat. Törmäyskurssilla Työvoiman Markkinointiyhtiö Extra Oy. Julkaisematon opinnäyte. Toimitsijoiden täydennyskoulutus. HRHL.
- Rose, N. (1999) *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. London & New York: Free Association Books.
- Saarinen, R. & Koskinen, M. (1995) Pestuumarkkinoilta Eurooppaan. Lahden työvoimatoimisto 1919-1994. Jyväskylä: Gummerus.
- Solehmainen, P. (1996) Vuokratyöstä. Pro gradu. Turun yliopisto, oikeustiede.
- SVT (2010) Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus. Työsuhteet ja työajat vuonna 2010. Helsinki: Tilastokeskus <URL:http://www.tilastokeskus.fi/til/tyti/2010/15/tyti_2010_15_2011-06-07_kat_001_fi.html>. Luettu 22.10.2012.
- Sädevirta, M. (2002) Määräaikaiset työsuhteet ja Työvoiman vuokraus. Helsinki: WSOY.
- Tanskanen, A. (2012) Huono-osaisia työntekijöitä? Tutkimus vuokratyöntekijöiden työelämän laadusta. Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:17. Helsinki.

Tuominen, I. (1987) Työvoiman vuokraus ja työnantajan määräytyminen. Pro gradu. Helsingin yliopisto, yksityisoikeus.

Työvoimaministeriö (1987) Vuokratyövoiman käyttöä julkisella sektorilla selvittäneen työryhmän muistio. Työvoimaministeriön työryhmämuistioita nro 12. Helsinki: Työvoimaministeriö.

Lähteinä käytetyt haastattelut

Levonen, Jouko (lakimies, PAM) (2007) Haastattelu 24.10.2007. Tekijän hallussa.

Rannikko, Outi (aluejohtaja, SAK) (2007) Haastattelu 2.10.2007. Tekijän hallussa.

Tuliara, Merru (toimitusjohtaja HPL) (2009) Haastattelu 25.4.2009. Tekijän hallussa.